

ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦВ'ЯЗКУ ПРИ ОДЕРЖАННІ ДОКАЗІВ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У даній статті розглядаються процесуальні питання застосування нових інформаційних технологій у сфері кримінального судочинства. Практика розслідування і розгляду кримінальних справ повинна прийняти таку нову концепцію як «дистанційне правосуддя», що передбачає можливість проведення не тільки окремих процесуальних дій, але й у цілому розгляду кримінальних справ на відстані за допомогою відеозв'язку. Використання відеозв'язку значно прискорює процес одержання доказів, виконання міжнародних доручень, дозволяє заощадити величезні засоби, затрачувані для міжнародних відряджень що, безумовно, є важливим аргументом для мінімізації негативних наслідків тривалого провадження по кримінальній справі. Крім того, застосування відеозв'язку дозволяє реалізувати право конфронтації при допиті свідка, що знаходиться за межами території держави.

The article considers legal procedure issues of implementing new information technologies in criminal process. The concept of «distance trial» - which provides for a possibility to apply video communication not only to particular actions but to entire criminal processes - should be adopted in both investigations and procedure. Application of video communication shortens the period of time needed for getting evidence or carrying out missions to be fulfilled abroad, cuts down international travel expenses, thus, minimizing the expected negative outcomes of a long criminal case process. Besides, video communication facilitates exercising the right to confrontation in interrogating a witness who is outside the country.

Проблемам розвитку справедливих систем кримінального судочинства, організації діяльності кримінальної юстиції, а також підвищення ефективності міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю світовим співтовариством приділяється досить серйозна увага; зокрема, починаються

спроби визначити стандарти використання відеоконференцзв'язку в кримінальному судочинстві.

Перехід до практики проведення процесуальних дій, судових засідань у режимі відеоконференцзв'язку означає не стільки технічне переозброєння, скільки створення відповідної правової бази, що регламентує процесуальні особливості і процедурні питання, сферу застосування відеозв'язку і її закріплення в національному кримінально-процесуальному законодавстві. Саме на законодавчому рівні необхідно вирішити питання: 1) застосування відеоконференцзв'язку в національному кримінальному судочинстві при проведенні процесуальних дій (допит, очна ставка, впізнання, огляд і ін.) і не тільки як міру забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі; 2) віддаленої присутності учасників кримінального процесу при проведенні процесуальних дій, досудового розслідування, судового розгляду, а також у стадіях перегляду судових рішень; 3) використання відеоконференцзв'язку як нової форми (виду) взаємної правової допомоги по кримінальних справах.

Впровадження в практику розслідування і розгляду кримінальних справ інституту відеоконференцзв'язку припускає переосмислення багатьох понять кримінально-процесуального і доказового права, таких як процесуальна форма, безпосередність, правовий статус і допустимість доказів, отриманих розглянутим способом, процесуальне положення нових суб'єктів кримінального процесу, а також зміна тактики проведення багатьох слідчих дій.

Ми солідарні з висловленою у юридичній літературі думкою, що необхідно якісно нові рішення питань організаційної структури судів, кадрового забезпечення нових для судів технологічних процесів, нових проектів судів¹. Надзвичайно важливою залишається проблема забезпечення ефективного кримінального судочинства в умовах використання високих технологій. Введення відеоконференцзв'язку в кримінальне судочинство знаходить свою підтримку в юридичній літературі. Роботи О.Г. Волеводза, Ф. Вяткина, С. Зільбермана, Л. Алексєєвої, А. Сизоненко, М.Я. Сегая, В.В.

Мілінчук, М.І. Пашковського, П.Д. Биленчука, Л.В. Брусніцина, О.Г. Халіуліна внесли вагомий вклад у досліджувану проблему. Разом з тим, окремі нечисленні публікації викладені лише в плані постановки тих або інших проблем, що вимагають подальшого детального дослідження.

Відеоконференцзв'язок застосовується як процесуальна міра забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві. Про перспективність розвитку цієї сфери говорить достатній обсяг міжнародно-правового регулювання. У сукупності міжнародно-правових документів містяться рекомендації й обов'язкові для виконання норми, що складають міжнародно-правову основу застосування відеоконференцзв'язку з метою забезпечення безпеки, що сприяють кримінальному судочинству.

Відеоконференцзв'язок як міра безпеки може бути використана як винятково в рамках національної території, так і в порядку надання взаємної правової допомоги. Головне, що й у першому і в другому випадку необхідність одержання важливих для справи доказів сполучена з забезпеченням безпеки особи, що приймає участь у процесуальній дії. Відеоконференцзв'язок як процесуальна міра безпеки ефективно може застосовуватися при проведенні допиту, очної ставки, пред'явленні для впізнання.

Порівняльно-правовий аналіз законодавства багатьох держав свідчить, що в ньому містяться норми, що регламентують процесуальний порядок проведення ряду слідчих дій (допит, очна ставка, впізнання) у режимі відеоконференцзв'язку для забезпечення безпеки свідків, потерпілих та інших учасників. Так, наприклад, законодавство Бельгії, Франції, Великобританії, Італії, Нідерландів, Шотландії й ін. передбачає застосування відеозв'язку з вище позначеною метою², у тому числі й у відношенні підсудних, що захищаються³. Уведення цієї процесуальної міри захисту в кримінальне судочинство знаходить свою підтримку в юридичній літературі⁴.

Вивчення проблеми показує, що як у законодавстві цих країн, так і в процесуальній теорії не завжди однозначно вирішується питання про межі забезпечення конфіденційності про особистість учасника процесуальної дії.

Іншими словами про допустимість проведення слідчої дії (допит, очна ставка, пред'явлення для впізнання) у режимі відеоконференцзв'язку зі створенням акустичних і візуальних перешкод, що виключають ідентифікацію його учасника. У цьому зв'язку ще раз вважаємо за необхідне, звернути увагу на обставини, істоту яких зводиться до наступного: 1) розглянута процесуальна міра забезпечення безпеки є визначеним об'єктивним обмеженням принципу безпосередності дослідження доказів, що припускає необхідність їхнього одержання від першоджерела, особистого дослідження й обґрунтування висновків у справі. Іноді неї розглядають як міру, несумісну з правом обвинувачуваного на захист⁵. Незалежно від цього, ми вважаємо, що її використання в кримінальному судочинстві не при всіх обставинах несумісно з принципом безпосередності дослідження доказів і правом обвинувачуваного на захист. Використання в кримінальному процесі цієї міри визнано допустимим у документах міжнародного співтовариства й у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі ЕСПЛ); 2) проведення процесуальної дії з використанням технології відеоконференцзв'язку в умовах, що виключають ідентифікацію свідка, потерпілого та інших учасників процесу допустимо, якщо зі справжніми даними особи, що захищається, у стадії досудового розслідування і судового розгляду можуть ознайомитися відповідно прокурор, що здійснює нагляд за дотриманням законності і суд. Відповідно судові і прокуророві особистість такого свідка повинна бути відома; обвинувачуваному або захисникові вона може не називатися; 3) показання анонімних свідків повинні бути отримані незалежним і безстороннім судом з дотриманням змагальності. Обвинувачуваний при цьому повинний мати можливість бути присутнім при допиті і спостерігати за поведінкою свідка. Використання неоспорених показань як основу для осуду особи є порушенням права конфронтації, яке міститься у підпункті “d” п. 3 статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини й основних воль. Надання обвинувачуваному можливості задавати питання анонімним свідкам у писемній формі через суддю є недостатньою мірою для забезпечення права обвинувачуваного на допит; 4) прийняття

доказів, отриманих з використанням розглянутої міри за основу, тобто обґрунтування обвинувачення винятково на показаннях анонімних свідків, коли вони (докази) не підтверджуються ніякими іншими додатковими доказами і виступають як основний доказ недопустимо. Таким чином, важливе значення при вирішенні питання про допустимість використання доказів, що виходять від анонімних свідків, має значимість останнього для оцінки й обґрунтування висновків у справі. У тому випадку, якщо такий доказ є основним джерелом інформації для встановлення обставин справи, воно повинно визнаватися недопустимим. Обвинувальний вирок не повинний ґрунтуватися винятково на показаннях анонімних свідків. Судові повинні бути представлені інші докази незалежні від показань анонімних свідків, що підтверджують винність обвинувачуваного в скоєнні злочину; 5) показання анонімного свідка підлягають ретельній перевірці; спиратися на них припустимо тільки в тому випадку, коли ці показання підтверджуються іншими доказами. При цьому судова практика не дає однозначної відповіді на питання, чи можуть служити підставою для обґрунтування висновку в справі в цілому, повідомленим анонімним свідком зведення, частково підтверджені іншими доказами. Як представляється, якщо підтверджується тільки частина показань, повідомлених анонімним свідком, то суддя, що розглядає справу, на підставі частково підтвердженої інформації може обґрунтувати висновок у справі в цілому, але за умови, що ця частина показань надійна і має високу доказову цінність. Принцип вільної оцінки доказів і принцип тлумачення непереборних сумнівів на користь обвинувачуваного має важливе значення для недопущення порушення права обвинувачуваного на захист; 6) проведення процесуальної дії з використанням технології відеозв'язку в умовах, що виключають ідентифікацію свідка, потерпілого, іншого учасника процесу повинне диктуватися суворою необхідністю і бути досить обґрунтованим. Якщо, менш обмежувальна міра буде достатня, то саме вона повинна застосовуватися (так називаний пріоритет менш обмежувальних мір).

З обліком викладеного, вважаємо за необхідне, закріпити в кримінально-процесуальному законодавстві України норму, що регламентує процесуальний порядок проведення очної ставки в режимі відеоконференцзв'язку. При наявності погрози ідентифікації особи, що захищається, допустити використання акустичних і (або) візуальних перешкод. Застосування цієї міри безпеки буде можливо як на досудових стадіях, так і при розгляді справи в суді. Крім того, у випадках, коли цього вимагають інтереси безпеки осіб, узятих під захист, законодавчо передбачити проведення допиту свідка, а також потерпілого в режимі відеозв'язку на досудових стадіях кримінального процесу, а у відношенні потерпілого й у судовому засіданні.

Варто також передбачити і проведення пред'явлення для впізнання з використанням технології відеоконференцзв'язку. Воно повинно проводитися з дотриманням загальних вимог кримінально-процесуального законодавства. У той же час поняті повинні знаходитися не тільки в приміщенні з особою, яка впізнає, але й у місці перебування того, кого впізнають. Вирішення питання про перебування захисника в групі з особою, яка впізнає повинно бути віднесене до компетенції слідчого.

Принципова значимість цих положень полягає в наступному: по-перше, у практику розслідування і розгляду кримінальних справ уводиться така процесуальна міра безпеки, як проведення очної ставки в режимі відеоконференцзв'язку; по-друге, як захисну міру прямо передбачити в кримінально-процесуальному законодавстві пред'явлення для впізнання з використанням технології відеоконференцзв'язку; по-третє, законодавчо передбачити допит особи, що захищається, у режимі відеозв'язку на досудових стадіях кримінального процесу; по-четверте, при проведенні допиту, очної ставки, пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференцзв'язку пропонується використовувати не тільки акустичні, але і візуальні перешкоди, що виключають ідентифікацію особи, що захищається; по-п'яте, названі процесуальні міри захисту повинні поширюватися не тільки на свідка, але також і на потерпілого, а в деяких випадках і самого обвинувачуваного.

Використання відеоконференцзв'язку як нової форми взаємної правової допомоги по кримінальних справах⁶ значно прискорює процес одержання доказів, виконання міжнародних слідчих і судових доручень, дозволяє заощадити величезні кошти, затрачувані для міжнародних відряджень що, безумовно, є важливим аргументом для мінімізації негативних наслідків тривалого провадження по кримінальній справі. Істотна економія часу, матеріальних ресурсів при розслідуванні і розгляді кримінальних справ, особливо коли учасники процесуальної дії знаходяться в різних державах, є важливим аргументом введення в практику надання взаємної правової допомоги по кримінальних справах інституту відеоконференцзв'язку.

Використання відеоконференцзв'язку при наданні взаємної правової допомоги по кримінальних справах не повинне обмежуватися розслідуванням визначених категорій злочинів і ставиться в залежність від місця перебування допитуваного або іншого учасника процесуальної дії. Її застосування можливо при розслідуванні і розгляді будь-яких кримінальних справ ускладнених іноземним або міжнародним елементом, але тільки в строго визначених випадках, і при наявності процесуальних підстав.

У режимі відеоконференцзв'язку можливе проведення наступних процесуально-слідчих дій: 1) допит (свідка, потерпілого, обвинувачуваного, експерта); 2) очна ставка; 3) впізнання; 4) обшук; 5) виїмка; 6) огляд; 7) віддалена присутність у судовому засіданні окремих учасників кримінального процесу на увесь час розгляду справи; 8) одержання згоди засуджених на передачу з однієї країни в іншу для виконання вироку; 9) перегляд по клопотаннях засуджених судових рішень, що не вступили в законну силу, коли їхня участь за якимись причинами неможливо або утруднено; 10) координація спільної діяльності правоохоронних і судових органів держав, у тому числі шляхом надання запитуючій стороні можливості негайного перегляду доказів, отриманих по запиті про надання правової допомоги.

Застосування відеозв'язку дозволяє реалізувати право конфронтації при допиті свідка, що знаходиться за межами території держави. Відеозв'язок надає

обвинувачуваному відповідну і належну можливість допитувати свідків, що показують проти його, або під час дачі їм своїх показань (наприклад, на очній ставці), або на більш пізньому етапі судового розгляду.

Відеоконференцзв'язок дозволяє представникові запитуючої держави безпосередньо проводити слідчі або судові дії з застосування власного кримінально-процесуального законодавства⁷, без порушення при цьому обмежень, що накладаються суверенітетом запитуваної держави, де фактично знаходиться свідок, потерпілий або інша особа, показання якої одержати звичайним способом представляється скрутним або неможливим.

Відносини між інститутом відеоконференцзв'язку з переважною більшістю принципів кримінального процесу складаються таким чином, що говорити про яке-небудь їхнє порушення, власне кажучи, не приходить. Багато принципів узагалі “не відчують” на собі впливу технології відеоконференцзв'язку, і продовжують діяти також як і при звичайному порядку проведення процесуальних дій. Однак мають і принципи судочинства, відношення яких до технології відеоконференцзв'язку має потребу в більш докладному вивченні. До їхнього числа необхідно віднести принципи змагальності і безпосередності дослідження доказів.

Застосування відеоконференцзв'язку не суперечить принципам безпосередності, усності і змагальності, оскільки свідки і потерпілі доступні як судові, так і стороні захисту й обвинувачення і можуть бути допитані об усіх обставинах, що мають значення для справи.

Одержання доказів за допомогою відеозв'язку може бути найкращою альтернативою одержанню доказів традиційним способом при виконанні міжнародних слідчих і судових доручень, дозволяючи судові безпосередньо спостерігати за поведінкою допитуваного, його емоціями, жестами, голосом, реакцією на поставлені питання, тобто враховувати всю повноту факторів, що впливають на оцінку індивідуальних показань. Використання відеозв'язку дозволяє судові безпосередньо заслуховувати показання допитуваного, що, безумовно, сприяє більш ретельному і повному встановленню обставин справи.

Принцип змагальності не входить у суперечність із практикою застосування відеозв'язку в кримінальному судочинстві. Це протиріччя мало місце, якби обвинувачуваний узагалі не був присутній при розгляді кримінальної справи, як при заочному розгляді. На відміну від останнього в нашому випадку, розгляд і вирішення кримінальних справ відбувається з віддаленою присутністю обвинувачуваного. Крім цього, його віддалена присутність може бути компенсовано участю його захисника і законного представника, що у суді будуть відстоювати його права й інтереси.

Підводячи підсумок сказаному, необхідно відзначити, що законодавче регулювання кримінально-процесуальних питань використання відеозв'язку в різних країнах знаходиться в стадії становлення, у зв'язку з чим говорити про широке поширення такого роду процесуальних дій не можна. Проте, з урахуванням перспективності застосування відеозв'язку в кримінальному судочинстві, вважаємо необхідним як найшвидше введення в кримінально-процесуальне законодавство норм, що визначають специфіку доказів, отриманих з використанням засобів відеозв'язку, і умови проведення відповідних слідчих дій.

Література:

¹ Вяткин Ф., Зильберман С. Высокие технологии в организации работы судов // Российская юстиция. – 2003. - № 6. – С. 64.

² Использование в Великобритании видеопозаказаний потерпевших при расследовании дел о преступлениях против детей // Борьба с преступностью за рубежом. - 1995. – № 12. – С. 4-5.

³ Законодательство Италии о борьбе с организованной преступностью // Законность. – 1993. - № 11. – С. 34-38.

⁴ Брусницын Л.В. Правовое обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию. – М.: Спарк, - с. 61-62; Брусницын Л.В. Меры безопасности для содействующих уголовному правосудию: отечественный, зарубежный и международный опыт // Государство и право. – 1998. - № 9. – С. 47-48, 51; Брусницын Л. Обеспечение безопасности участников процесса: возможности и перспективы развития УПК // Российская юстиция. – 2003. - № 5. – С. 49-50; Волеводз А.Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса. – М.:

Юрлитинформ, 2002. – с. 422-423; Рашков П. В Молдове свидетели будут защищены // Прокурорская и следственная практика. – 1998. - № 3. – С. 99; Лобанов С.А. Проблемы участия России в Римском Статуте международного уголовного суда // Международное право. – 2000. - № 3. – С. 110-111; Масягутова Г.Р. Государственная защита потерпевших: международно-правовые и уголовно-правовые аспекты // Российский юридический журнал. – 2001. - № 1. – С. 156; Милинчук В.В. Использование видеосвязи при получении доказательств по уголовным делам в рамках международного сотрудничества // Вестник Московского университета. Серия 11, Право. – 2001. - № 5. – С. 91-92; Милинчук В.В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы развития. – М.: Юрлитинформ, 2001. – с. 133; Пашковський М.І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Київ, 2003. – 13-14; Смирнов М. Допустимість використання в кримінальному процесі показань анонімних свідків // Юридична Україна. – 2003. - № 4. – С. 34-37; Смирнов М. Применение видеосвязи как мера обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию, и возможность реализации в уголовном судопроизводстве права конфронтации // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 5. – С. 117-120; Смірський В.В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. - № 2. – С. 154.

⁵ Удалова Л. Деякі проблеми розвитку кримінально-процесуального законодавства // Право України. – 2002. - № 6. – С. 99; Бояров В.І. Проблемні питання захисту свідків у законодавстві України // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць / Голов. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. – Одеса: Юридична література, 2002. – Вип.. 13-14. – С. 363-363.

⁶ Смирнов М. Применение средств видеосвязи при оказании правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 6. – С. 92-95; Смирнов М. Застосування відеозв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах у порядку надання взаємної правової допомоги (процесуальні особливості) // Юридична Україна. – 2003. - № 8. – С. 23-30; Смирнов М. Поняття і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги в кримінальних справах // Право України. – 2003. - № 10. – С. 40-43; Смирнов М. Інститут взаємної правової допомоги: діюча практика та перспективи розвитку // Юридична Україна. – 2003. - № 10. – С. 65-69; Смирнов М. Применение видеоконференцсвязи при получении доказательств по уголовным делам в порядке оказания взаимной правовой помощи (процессуальные особенности) //

Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 11. – С. 127-131; Смирнов М. Відеоконференцзв'язок у кримінальному судочинстві // Юридичний вісник України. – 2003. - № 50 (442). (13 – 19 грудня). – С. 28-32.

⁷ Смирнов М. Норми іноземного права в національному кримінальному процесі // Вісник прокуратури. – 2003. - № 11. – С. 51-56.